Influx van Porseleinhoenen *Porzana porzana* in het Drents-Friese Wold in mei-juni 2014

Arend J. van Dijk

Terwijl in landelijke weerberichten geregeld werd 'geklaagd' over droogte in het voorjaar van 2014, was er in Zuid-Drenthe en Noord-Overijssel bij tijd en wijle juist sprake van 'wateroverlast'. De heftige neerslag in mei zorgde in veel natuurgebieden voor hoge waterstanden en inundaties. En zoals wel vaker wisten Porseleinhoenen en enkele andere rallen deze gebieden feilloos te vinden.

Na vele jaren inventariseren van broedvogels in ZW-Drenthe worden broedseizoenen vaak onthouden aan de hand van opvallende gebeurtenissen. In 2014 waren er diverse, waaronder een influx van Porseleinhoenen, een aanzienlijk aantal broedende Draaihalzen *Jynx torquilla* (zeker zes territoria, waarvan vier met nest) en een hoge muizenstand. En ondanks een aantal extreem natte dagen waren de telomstandigheden voor het inventariseren van broedvogels in het algemeen uitstekend. De keuze is op Porseleinhoentjes gevallen om het effect van de hoge waterstand te illustreren.

ZW-Drenthe en Drents-Friese Wold

Sinds 1968 wordt jaarlijks een 23.500 ha groot gebied in Zuidwest-Drenthe, grotendeels in de gemeente Westerveld, grofweg tussen Dwingeloo, Beilen, Pesse, Ruinen, Meppel, Havelterberg, de provinciegrens met Overijssel en Friesland, Oude Willem en Diever, op bijzondere broedvogelsoorten geïnventariseerd. In dit gebied liggen de Natura2000-gebieden Dwingelderveld, Holtingerveld en Drents-Friese Wold. In het Drents-Friese Wold zijn bij Doldersum, Wateren en Oude Willem sinds 1990 ongeveer 600 ha aan agrarische cultuurlanden uit productie genomen en omgezet naar schraallanden of vochtig-natte heide. Regulier gebruikte agrarische gronden zijn er hier thans nauwelijks meer. De gebieden liggen in het stroomgebied van de Vledder Aa. In de 21^{e} eeuw is de gekanaliseerde Vledder Aa stapsgewijs 'gehermeanderd' en deze stroomt thans voor een deel weer door de 'oude' bedding. Deze nieuwe inrichting heeft onder andere tot doel neerslag in de bovenloop van de Vledder Aa in het Drents-Friese Wold vast te houden (Waterschap Reest en Wieden & Witteveen+Bos 2012).

Inundatie

In het voorjaar van 2014 vond hermeandering plaats ter hoogte van Doldersum, waarbij in de Vledder Aa aan de rand van het Wapserveld een drempel op maaiveldhoogte werd aangelegd. Deze drempel ligt ongeveer 70 cm boven het oude peil, waardoor bovenstrooms vanaf maart water werd opgestuwd. Door extreme regenval

in mei waren eind mei en in juni tientallen ha in het stroombed van de Aa geïnundeerd (Fig. 1), evenals grote stukken van de heide en sommige cultuurlanden. KNMI-stations van Appelscha, Frederiksoord en Dwingeloo registreerden tussen 30 april en 29 mei 7 dagen met 10 tot 25 mm neerslag. Op 27 mei werd zelfs 54.0 tot 60.6 mm regen opgevangen, overeenkomend met de normale hoeveelheid voor de hele maand mei. In de laatste week van mei werden stuwen in beken in ZW-Drenthe grotendeels gestreken om afvoer te versnellen en overstroming van landbouwgrond te voorkomen. In mei 2014 waren Zuid-Drenthe en aangrenzend Noord-Overijssel met een neerslagmaandsom van 161-212 mm, tegen normaal 59-65 mm, verreweg de natste plekken van ons land (KNMI 2014). Pas ver in juni en daarna zakte het waterpeil in de geïnundeerde gebieden, maar het bleef aanzienlijk natter dan voorheen.

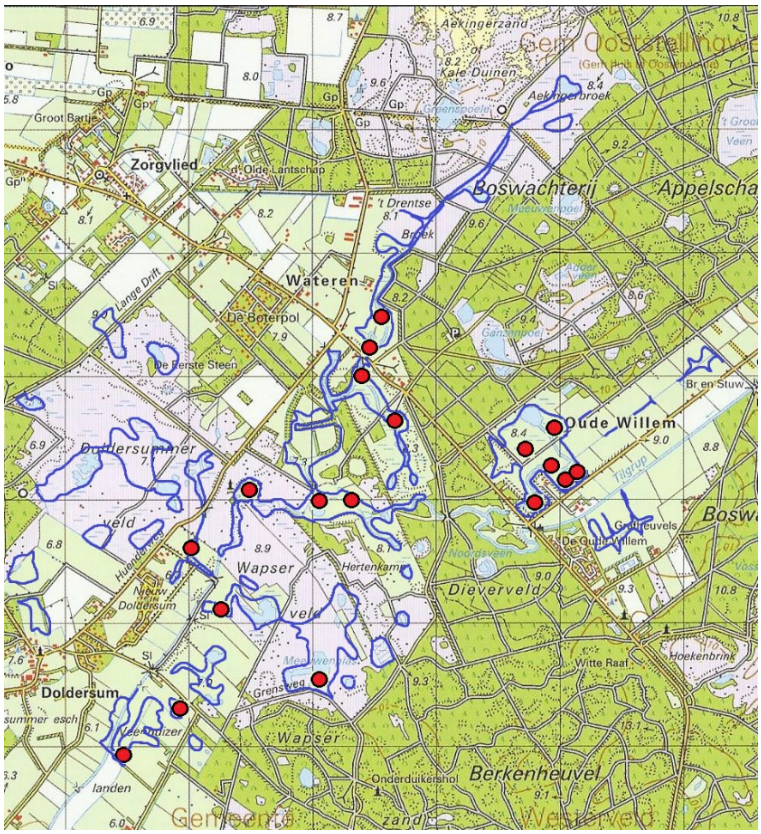

Figuur 1. Geïnundeerde gebieden (omlijnd) in mei-juni 2014 in het Drents-Friese Wold en roepplaatsen van Porseleinhoenen. *Inundations outlined as present in Drents-Friese Wold in May-June 2014, with calling stations of Spotted Crakes (red dots).*

Methode

In 2014 zijn alle natte heide- en moerasgebieden, vennen en vernatte voormalige agrarische gebieden en schraallanden in ZW-Drenthe op bijzondere broedvogelsoorten geïnventariseerd, in grote lijnen volgens de werkwijze van BMP Bijzondere soorten (van Dijk & Boele 2011), waarbij in maart-juni minimaal zes vroege-ochtendbezoeken en minimaal twee nachtbezoeken in eind mei-juni werden gebracht. Alle natte en in potentie voor Porseleinhoenen geschikte terreinen zijn onder de loep genomen. Gebieden zijn lopend of met de fiets bezocht. Joop Kleine heeft het Dwingelderveld voor zijn rekening genomen. Toen eind mei 2014 verscheidene Porseleinhoenen werden gehoord, zijn in mei-juni zes extra nachtbezoeken aan het Drents-

Friese Wold gebracht om een goed beeld te krijgen van de verspreiding en aantallen. Daarbij zijn in sommige gebieden (Oude Willem en bij Wateren) kruispeilingen uitgevoerd om dubbeltellingen uit te sluiten. Er is geen gebruik gemaakt van geluidsnabootsing. In begin juni is ook in enkele gebieden tussen Meppel en Hoogeveen in de nacht naar Porseleinhoentjes geluisterd.

Foto 1. Inundaties langs de Vledder Aa in het Wapserveld, Drents-Friese Wold. Aan de sliert wit bloeiende Waterranonkels is de beekloop te herkennen (22 april 2014, A.J. van Dijk). *Inundation of the brook of the Vledder Aa, 22 April 2014. The brook is recognizable by flowering* Ranunculus aquaticus.

Resultaten

Seizoen 2014

Op 10 mei werd de eerste Porseleinhoen gehoord in een moeras bij Wapserveen, in de geïnundeerde gebieden langs de Vledder Aa was dat op 15 en 18 mei. Op 24 mei riepen er om 3:20 uur 6 vogels in Oude Willem. Ze riepen continu en zijn vanuit drie windrichtingen ingetekend. Vervolgens is doorgereden naar de Vledder Aa bij Wapserveld-Hertenkamp waar er 3 riepen. Op 25 mei waren er 5 roepende in de Oude Willem, maar bij de Hertenkamp was het stil (om 4:45 uur, waarschijnlijk te laat in de nacht). In de stille nacht van 26 mei zijn vanuit Oude Willem roepende Porseleinhoenen gehoord in Drentse Broek en Hertenkamp, dat is op 2.0-2.5 km afstand. Op 9 juni zijn alle gebieden achter elkaar bezocht wat een totaal van 14 roepende vogels opleverde. Op 11 juni zaten op vier nieuwe plekken Porseleinhoentjes. Op de vorige plekken waren toen of naderhand ook nog steeds Porseleinhoenen te horen, zodat is uitgegaan van nieuwe vestigingen. Het totaal in het Drents-Friese Wold komt daarmee op 18. Op 12 juli is voor het laatst de roep gehoord, daarna zijn geen nachtbezoeken meer gebracht. In de geïnundeerde gebieden werden ook 3 Kwartelkoningen *Crex crex* en 11 Waterrallen *Rallus aquaticus* gehoord.

Elders in ZW-Drenthe werden 2 territoria van Porseleinhoenen in Wapserveen en 4 op het Dwingelderveld (Joop Kleine) vastgesteld. Op 10 juni zijn bij een nachtelijk bezoek aan de natte hooilanden langs de Reest tussen Meppel en Zuidwolde 4 Porseleinhoenen gehoord, namelijk bij Schiphorst (1) en Havixhorst (3). De vernatte ge-

bieden langs de Wold Aa bij Ruinen (Koedijk) en Weerwille (De Koekoek) leverden niets op.

Roeptijden

In de periode 23 mei-23 juni is meestal onder rustige weersomstandigheden geïnventariseerd tussen 3:00 en 9:00 uur. De 76 porseleinhoenregistraties vallen tussen 3:00 en 5:25 uur, het merendeel tussen 3:45-4:30 uur (81.5%), met een piek om 4:15-4:30 uur (33%). Twee vanaf 4:15 uur continu roepende vogels hielden om 5:05 en om 5:25 uur op met roepen. In de avond is 3x roep vastgesteld tussen 23:00-24:00 uur.

Foto 2. Overstroomde schraallanden graslanden langs de Vledder Aa bij Wateren. Deze graslanden maakten deel uit van een vloeiweide zo'n honderd jaar geleden (15 mei 2014, A.J. van Dijk). *Flooded grasslands along the Vledder Aa near Wateren, 15 May 2014. This inundation is part of a small artificial floodplain that was created some 100 years ago.*

Habitat

In 2014 zaten alle Porseleinhoenen in het Drents-Friese Wold in natte, voornamelijk met lage kruidenruigte, grassen, zeggen of biezen begroeide gebieden. Alleen in de Hertenkamp riep er een vanuit ongeveer 1 m hoge opslag van elzen. Alle gebieden waren drassig tot lokaal 40 cm water. Op één roepende na, in de oever van een ven in het Wapserveld, zaten ze alle in voormalige agrarische gebieden die de afgelopen twintig jaar zijn omgezet naar natte natuurgebieden of schraallanden. In sommige gebieden liepen schapen of runderen, maar die werden nauwelijks in de extreem natte gebieden gesignaleerd. Hooilanden met Porseleinhoenen bij Doldersum, Wapserveen en langs de Reest werden pas in augustus of later gemaaid.

In 2014 zaten 19 Porseleinhoentjes in de nieuwe natte natuurgebieden en schraallanden (79%) en de overige 5 op natte heide (21%). De habitatkeuze in 2014 was totaal anders dan in 1968-2013. De meest voorkomende vestigingen in die periode (op basis van 154 roepplaatsen) lagen op heide en aan oevers van vennen (116, 76%). Nieuwe natte natuurgebieden telden toen 22 territoria (14%), moerassen 16 (10%).

Aantalsontwikkeling
In de reeks sinds 1968 komt duidelijk de bijzondere situatie voor Porseleinhoenen in 2014 naar voren. In de meeste jaren duiken her en der af en toe Porseleinhoenen op en het tot 2013 hoogste aantal van 7 komt uit het natte jaar 1998. In de reeks is (ook zonder 2014) een lichte toename te zien. Ook familiegenoot Waterral, die hier grotendeels dezelfde habitats bewoont, heeft een vergelijkbare aantalsontwikkeling met aanzienlijke schommelingen en ook een piek in 2014 (Figuur 2).

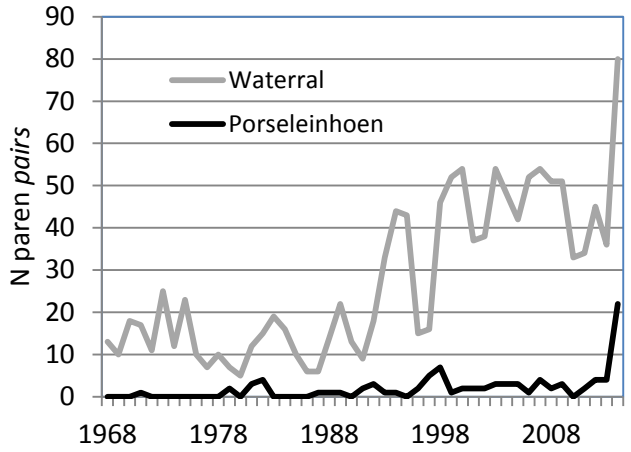

Figuur 2. Aantalsontwikkeling van Porseleinhoen en Waterral in ZW-Drenthe (inclusief het Dwingelderveld, naar Kleine 1990-2014) in 1968-2014. *Trends of Spotted Crake (red, right y-axis) and Water Rail in SW-Drenthe (including Dwingelder-veld, after Kleine 1990-2014) in 1968-2014.*

Discussie

Of het aantal roepende Porseleinhoenen een indicatie is voor broeden is onduidelijk. Bijlsma (1980) vond twee nesten in een stukje van 0.25 ha Wageninger Benedenwaarden dat was drooggevallen en waar tijdens de inundatie twee roepende vogels hadden gezeten. Het schijnt dat als mannetjes eenmaal zijn gepaard, ze niet of nauwelijks meer roepen (Schäffer 1999 *in* Eikhorst 2004, Gilbert 1999). Diverse Porseleinhoenen waren in 2014 soms wekenlang op dezelfde plaats te horen, maar andere slechts eenmalig. Duidelijk is in elk geval dat een flink aantal Porseleinhoenen de geïnundeerde gebieden hebben weten te vinden en er weken, misschien wel maanden lang hebben vertoefd, hetgeen wijst op een geschikt habitat.
Het is van Porseleinhoenen bekend dat ze plotseling en in vrij groten getale kunnen opduiken in recent ondergelopen gebieden, zoals in uiterwaarden langs de grote rivieren, maar ook in gebieden waar de waterstand is opgezet. De landelijke populatie van deze lastig te inventariseren en jaarlijks in wisselend aantal voorkomende soort wordt in de 21^{e} eeuw meestal op 150-300 paren geschat (o.a. Van Dijk *et al.* 1994-2010 en Boele *et al*. 2011-2014). Enorme influxen, zoals langs de grote rivieren in 1983, met naar schatting 800-1100 roepende vogels, zijn sindsdien bij lange na niet meer gehaald (Sovon 1987, 2002). In Drenthe wordt de soort sinds 1980 jaarlijks gemeld, meestal met enkele paren, maar het aantal kan plotseling oplopen onder gunstige omstandigheden. Zo werden door verhoging van het waterpeil in het Bargerveen in 1985 plotseling 71 roepende vogels geteld (van den Brink *et al*. 1997) en in het Fochteloerveen in 2001 28 (Feenstra 2002). In 2012 vielen de vernatte Onlanden in Noord-

Drenthe met 33 Porseleinhoenen in de prijzen (Boele *et al*. 2011-2014) en dit jaar het Drentse-Friese Wold.
In ZW-Drenthe is de trend van Porseleinhoentjes licht toenemend, evenals die van de Waterrral. Landelijk is sinds 1990 sprake van afname van het Porseleinhoen (Boele *et al.* 2011-2014). Dit wijst er op dat vooral lokale factoren een rol kunnen spelen in de aantalsontwikkeling. De sinds 1980 vernatte heidevelden van het Dwingelderveld en het Doldersummer- en Wapserveld in het Drents-Friese Wold nemen het leeuwendeel van de waarnemingen voor hun rekening en dragen zo bij aan de positieve ontwikkeling. Dat wordt des te duidelijker in vergelijking met de niet-vernatte heide van het Holtingerveld bij Havelte, waar sinds 1968 slechts drie maal een Porseleinhoen is gehoord. In 1997 werd voor het eerst een Porseleinhoen vastgesteld in een uit productie genomen agrarisch gebied in Wapserveen. In dit gebied worden sindsdien regelmatig Porseleinhoenen vastgesteld. Door verwachte uitbreiding van natte terreinen in het Drents-Friese Wold door opstuwing van de Vledder Aa, zullen in de toekomst waarschijnlijk wel vaker nachtelijke '*quiet*'-roepende hoentjes worden gehoord.

Summary: Dijk A.J. van 2014. Influx of Spotted Crake *Porzana porzana* in Drents-Friese Wold in 2014. Drentse Vogels 28: 48-53.
In 2014, after heavy rainfall in May and wetland restoration in the valley of the Vledder Aa brook, part of the nature reserve Drents-Friese Wold became flooded. The first Spotted Crakes
showed up mid-May, the last one was heard on 12 July (no visits after this date). Between 23 May and 23 June, eight mapping surveys between 03.00 h and 09.00 h showed that calling activity was restricted to the period of 03.00-05.25 h, with 81% of the registrations between 03.45 and 04.30 h. A total of 18 calling individuals were registered in the nature reserve, with six more elsewhere in SW-Drenthe. 79% of 24 calling birds settled in newly created, partly flooded nature reserves (former farmland), the remaining birds on wet heathlands. Of 154 territories mapped in 1968-2013, 14% related to newly created reserves, 10% to marshland and 76% to wet heathlands with fens. The highest number of Spotted Crakes registered in any one year (1968-2013) was 7 in 1998. This highlights the exceptional conditions in 2014, although a slight increase in numbers over the years is apparent in the dataset (as in Water Rail *Rallus aquaticus*).

Dank

Aan Rob Bijlsma voor zijn opmerkingen en literatuurtips en Joop Kleine voor z'n Dwingelderveld-aantallen.

Literatuur

Bijlsma R.G.. 1980. Inventarisatie-problemen bij Waterrallen (*Rallus aquaticus*), Porseleinhoen (*Porzana porzana*) en Kwartelkoning (*Crex crex*) langs de Rijn tussen Rhenen en Heteren. Veldornitologisch Tijdschrift 3: 39-59.

Boele A. *et al*. 2011-2014 (in serie). Broedvogels in Nederland in 2009-2012. SOVON-monitoringrapport 2011-2014. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Brink van den Brink H., van Dijk A., van Os B. & Venema P. 1996. Broedvogels van Drenthe. Van Gorcum, Assen.

Dijk A.J. van & Boele A. 2011. Handleiding SOVON Broedvogelonderzoek. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Dijk A.J. van *et al*. 1994-2010 (in serie). Broedvogels in Nederland in 1992-2008. SOVON-monitoringrapporten 1994-2010. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

Eikhorst W. 2004. Bestand und Verbreitung des Tüpfelsumpfhuhns (*Porzana porzana*) in Niedersachsen und Bremen. Vogelk. Ber. Niedersachs. 36: 19-34.

Gilbert G. 1999. The status and habitat of Spotted Crakes *Porzana porzana* in Britain in 1999. Bird Study 49: 79-86.

Faunawerkgroep Gelderse Poort 2002. Vogels van de Gelderse Poort, deel I: broedvogels 1960-2000. Vogelwerkgroep Rijk van Nijmegen e.o. / Kartierergemeinschaft Salmorth / Vogelwerkgroep Arnhem e.o. / NABU-Naturschutzstation Kranenburg / Naturschutzstation in Kreis Kleve e.V. / Provincie Gelderland / SOVON Vogelonderzoek Nederland.

Feenstra H. 2002. Vogelinventarisatie Fochteloërveen 2001. Bureau Vogelinventarisatie De Kraanvogel, Fochteloo.

Kleine J. *et al*. 1990-2014 (in serie). Fauna-inventarisatie Nationaal Park Dwingelderveld en omgeving 1987-2013. Rapport, Dwingeloo.

KNMI 2014. Maandoverzicht neerslag en verdamping in Nederland, mei 2014. http://www.knmi.nl/klimatologie/monv/

Sovon 1987. Atlas van de Nederlandse vogels. SOVON, Arnhem.

SOVON Vogelonderzoek Nederland 2002. Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998-2000. Nederlandse Fauna 5. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.

Waterschap Reest en Wieden, Witteveen+Bos 2012. Inrichtingsplan Middenloop Vledder Aa, fase 1. Rapport MP27-4/kolm/036, Meppel.

Adres: Anserweg 8, 7975 PB Uffelte, arend.vandijk@sovon.nl

Foto 3. Door inundatie ondergelopen pitrusvegetatie langs de Vledder Aa in het Wapserveld, Drents-Friese Wold (14 mei 2014, A.J. van Dijk). *Flooded* Juncus effusus *along the Vledder Aa in the heathland of Wapserveld, 14 May 2014.*

Foto 4. Overstroomde voormalige graslanden met veel pitrus langs de Vledder in het Wapserveld, Drents-Friese Wold (29 maart 2014, A.J. van Dijk). *Inundated former grasslands with abundant growth of* Juncus effusus *along the Vledder Aa in the heathland of Wapserveld, 29March 2014.*